

1915 Trajedisi “Soykırım” mı?

BİLGESAM Araştırmacısı Dicle Sasaoğlu'nun Bilge Adamlar Kurulu Üyesi Büyükelçi Ümit Pamir ile mülakatı

SORU- Nisan 2015 Türkiye'nin aleyhine kullanılan “soykırım” suçlamasının 100. yılına denk gelmektedir. Günümüzde sadece siyasi boyutuyla ele alınan bu sorunun geldiği noktayı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu tarihi sorunu değerlendirmeden önce o dönemin genel tablosuna bakmamız uygun olur. Tarihte bütün imparatorlukların yıkılışı ki Roma, Habsburg, Britanya ve Osmanlı imparatorlukları buna örnek olarak gösterilebilir, beraberinde sancılı, karmaşık, bazen felaketlerle dolu dönemlere sahne olmuştur.

Osmanlı, Trablusgarp ve Balkanlar'dan sonra Kafkaslar, Suriye ve Irak cephelelerinde, Çanakkale'de savaş halindedir. Ermenilerin “soykırım”ın başladığı tarih olarak algıladığı ve bazı Ermeni ileri gelenlerinin tutuklandıkları 24 Nisan 1915'te İngiliz donanması Çanakkale önündedir. Ertesi gün saldırıya geçeceklerdir. Sırpın ve Bulgarların bağımsızlıklarını kazanmaları, çöküntü halindeki Osmanlı toprakları üzerinde bağımsız bir Ermeni devleti kurmayı hedefleyen milliyetçilik cereyanlarını körtüklemiş ve “Doğu Meselesi”nin Osmanlı'nın parçalanması suretiyle kesin bir çözüme kavuşturulmasının artık zamanı geldiğini düşünen Rusya, İngiltere ve Fransa gibi sömürgeci Batı ülkeleri Ermenilerin bu hayallerini istismar ederek onları teşvik etmişler, kışkırtmışlar ve ellerinden gelen yardımlarda bulunmuşlardır. Ermeniler de maalesef bu vaadlere kanmışlardır.

SORU- Türklerin ve Ermenilerin yüzyıllarca barış içinde birlikte yaşayan dost milletler oldukları bilinmektedir. Bu çerçevede 1915 yılında alınan tehcir kararını nasıl yorumluyorsunuz?

Birden bire bu dostluğun bozulması için yani birisinin sabahleyin kalkıp da “hadi ben 800-900 yıldır birlikte yaşadığım insanları tehcire tabii tutayım” demesi için birşeylerin olması gerekir. Birşeyler oluyor ki hükümet tehcire başvuruyor. Bunlar nedir?

Çöküntü halinde bir imparatorluğa dönüşen Osmanlıyı bölmek isteyen büyük devletlerin himayesinde “Doğu Hıristiyanlarını Koruma Cemiyetleri” kuruyor, bunlar ayrıca federasyonlar da kuruyorlar. Bu misyonerlerin kışkırtıcı bir takım faaliyetleri mevcut. Yine bu dönemde bir takım Ermeni çeteleri oluşuyor. Bu çeteler isyanlar düzenlemeye başlıyor. Bazıları büyük kitleler halinde Rus ve Fransız ordularına gönüllü olarak katılıyorlar, özel taburlar kuruyorlar, onların uniformalarını giyiyorlar, Doğu’da ilerleyen Rus orduları ile birlikte düşmanla işbirliği yapan bir konuma geçiyorlar. Aynı durum Güneydoğu’da Fransızlarla da söz konusu.

Yaptıkları mezalime karşı yerel halkta tepkiler oluşuyor. Zaten kendileri de Milletler Cemiyeti’ndeki görüşmelerde “200 bin Ermeni’nin İtilaf devletlerine yardım amacıyla” yaşamlarını kaybettiklerini açıkça kabul ediyorlar. O tarihe kadar “sadık tebaa” olarak tanımladığı Ermenilerin savaş halinde olduğu ülkelerle işbirliğinde bulunmasını ihanet olarak algılayan ve parçalanma süreci içindeki Osmanlı, çaresizlik içinde tek seçenek olan tehcir kararını alıyor. Ermeniler özellikle Rusların ilerlediği bölgelerdeki lojistik ve destek yollarında etkin olmamaları için bölgeden uzaklaştırılıyorlar. Gönderdikleri topraklar Suriye gibi gene Osmanlı toprağı. Hatırlanacağı gibi, Holocaust’ta Yahudiler Almanya’nın savaşta olduğu başka bir ülke ile işbirliği yapmadılar ve onların uniformalarını giymediler. Ona rağmen onlar Polonya gibi Almanya’nın sınırları dışında bir ülkeye gönderildiler. Osmanlı ise Suriye topraklarına gönderiyor. 1993 yılında Fransız Le Monde gazetesine verdiği beyanatta Bernard Lewis “Osmanlı hükümetinin Ermeni ulusuna karşı kitlesel imhayı öngören bir planının olduğunu gösteren geçerli kanıt yoktur” derken bu hususa da ayrıca değinmiştir.

Bu çerçevede Ermenistan’ın ilk Başbakanı Kaçaznuni’in Taşnaksutyun Partisi’nin kongresinde yaptığı konuşmada “ortada bir emperyalist proje bulunduğunu”, “İngiliz işgalinin Ermeni umutlarını yeşillendirdiğini”, “kayıtsız şartsız Batı’ya bağımlılıklarını”, “Osmanlı ordularına karşı savaşmak üzere gönüllü birlikler oluşturduklarını”, “Türklerin savunma içgüdüleriyle hareket ettiklerini”, “tehcirin amaca uygun olduğunu” içeren ifadelerini hatırlamak ve hatırlatmak uygun olacaktır.

Tehcirin düzenli, kontrollü, kimsenin malına canına dokunulmayacak şekilde uygulanması yönündeki talimatlara rağmen, savaş halinde olan yerel Ermeni çetelerinin saldırılarının yarattığı öfke ve kin ile bazı olaylara tevessül ediyor. Bazı resmi görevlilerin de görevlerini büyük bir titizlikle yapmadıkları durumlar söz konusu. Devlet otoritesinin büyük ölçüde yıpranmasının yarattığı kargaşa ve zaafılar (açlık, salgın hastalıklar, ulaşım zorlukları, elverişsiz iklim koşulları, iâşe konusundaki ciddi imkânsızlıklar, yağma ve soygun gibi üzücü durumlar) nedeniyle Ermenilerin Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşadığı bu tehcir olayı bir trajedir. Hiç şüphe yok ki bu felaket karşısında bir empati duymak, tehcirin yol açtığı acıları paylaşmak, haksızlıklara uğramış olanlardan özür dilemek gerekmektedir. Bu acıların yaşandığı ortamda Osmanlı Müslüman halklarının da büyük acılar yaşadığı görülmektedir. Balkanlarda, Kafkaslarda milyonlarca ölü ve yaralı söz konusu. Bir o kadar insan da anayurtlarından sökülmişler ve Anadolu’ya sığınmak zorunda kalmışlardır. Sığındıkları topraklarda da savaş süregelmektedir.

Türk tarafında yaşanan bu trajediler için de üzüntü beyan etmek, empati duymak gerekmez mi? Aksi takdirde, bir tarafın uğradığı felaketi dile getirip öbür tarafın felaketini görmezlikten gelmek “seçici unutkanlığa” (selective amnesia) sığınmak olur.

Bir yıkılış döneminin geri planındaki tablo bu.

SORU- Türkiye ve Ermenistan'ın farklı tarih anlatılarına sahip oldukları aşikâr. Bu noktada Türkiye'nin tarihçilerden oluşan bir tarih komisyonunun kurulması önerisine nasıl bakıyorsunuz?

Ermeni tarihçilerle Türk tarihçilerin bir araya gelmesi fikri ilk defa 1978 yılında Başbakan Sayın Ecevit tarafından ortaya atıldı. Daha sonra 1989'da Türk Tarih Kurumu'nun düzenlediği bir sempozyum oldu. 2006 yılında İstanbul Üniversitesi bir konferans düzenledi. 2009'da yine Tarih Kurumu bir toplantı yaptı. Bunlara Ermeni tarihçiler katılacağız dediler. Bazen bir kişi geldi bazen hiç gelmediler. Tarihinizle yüzleşin diyorlar. Tarihinizle yüzleşirken “ben neyi neden yaptım” diye bakarsınız. Yüzleşmenin geniş ve kapsayıcı bir kavram olduğu unutulmamalı. Tarihle yüzleşirken o tarihteki bütün aktörlerle yüzleşmek, onlar ne yaptılar, ne ettiler onu da bilmek istersiniz. Yoksa “sen tarihe tek başına bak, ben ‘soykırım’ yaptım de, bu iş bitsin” denemez. Yüzleşmedeki tüm tarafların ortaya çıkması lazım, bütün tarafların elindeki belgeleri, bilgileri ortaya dökmesi lazım.

Ayrıca büyük kargaşa ve altüst olmaların söz konusu olduğu dönemlere, o tarihte cereyan eden olaylara bugünün gözlükleriyle, parametreleriyle, fikirleriyle ve değer yargılarıyla bakmamak lazım. O günkü dünyaya bugünkü gözlükle baktığımız zaman, başka bir tablo görmüş oluruz ve haksız yargı ve sonuçlara varabiliriz. Biz de bu olaylara, ne olup ne bittiğine o günün koşullarından hareketle bakalım diyoruz. Ermenileri tehcir etme planı var, ama Ermenileri soykırıma uğratmak gibi bir plan yok. Bunu kanıtlayacak hiçbir belge de yok.

Bizim okullarımızda, üniversitemizde çocuklarımıza anlattığımız tarihle sizin ki arasında büyük fark var. Bu anlatılar arasındaki farkı gidermemizin mümkün olup olmadığını araştırmak amacıyla tarihçilerle bir çalışma yapalım diyoruz. Tarihçiler baksınlar eldeki belge ve bilgiler nedir, bunları nesnel biçimde tarasınlar, varacakları sonucu kabul edelim diyoruz. Bundan çekiniyorlar.

Türk, Ermeni ve 3. ülkelerden de tarihçilerin katılacağı komisyon önerisine yanaşmayan Ermenilerin bu konudaki çekincelerine değinmek gerekte. Ermeniler tarih komisyonunun kurulup çalışmasının, “soykırım” iddialarını sorgulanabilir hale getirmesinden ötürü çekiniyorlar. Bu özgüven eksikliğinden kaynaklanan bir tutumu yansıtır. Elleri “soykırım” konusunda kesin, inandırıcı bilgi ve belge varsa korkmamaları lazım. Türkiye Osmanlı arşivini açmıştır. Rus arşivlerinde çok önemli belgeler var, bir kısmını Mehmet Perinçek yayınladı. Boston'da Ermeni arşivleri var, bir türlü açmıyorlar. Açarlarsa orada kendilerinin de neler yaptıkları ve belki de bu üzücü olayın, bu trajedinin öyle sanıldığı gibi başlamadığı ortaya çıkabilir diye çekiniyor olabilirler. Komisyon çalışmaları sonunda “soykırım” yapıldığı saptanırsa onu kabul ederiz diyoruz. Ama siz baştan “soykırım”

olmuştur deyip işe başlayalım dediğiniz zaman bizim, bir soyun “soykırım” gibi çok ciddi bir suçlamayla itibarının lekelenmesini kabul etmemiz söz konusu olmaz.

Ermenistan ile tarih konusundaki anlatılarımız farklı, ama tarihi yeni baştan yazamayız. Ermeniler bize “tarihi bir tek benim versiyonuma uygun şekilde yazalım” diyorlar. Bunu yapamayız, tarihi yazacaksak birlikte oturup bakmamız lazım. Tarihi yeniden yazamayacağımıza göre hiç değilse geleceği birlikte şekillendirebiliriz. Tarihteki travmaların esiri olup geleceği de travmatik bir yaklaşımla ele almamız gerekir. Hiçbir ulustan tarihini unutmaması istenemez, tabi ki tarihlerini hatırlayacaklardır ama tarihteki travmalara günümüzdeki davranışlarımızı da etkileyecek şekilde bağlı kalır ve bugünkü ilişkilerimizi, yaklaşımlarımızı bu travmaların etkisinde şekillendirirsek sağlıklı bir konumda olmayız, bir takım hatalar yaparız ki bu hatalar bize pahalıya mal olabilir. Tarihi şekillendirmek lazımdır ama tek bir tarih anlatısını bir tarafa baştan empoze etmek de herhalde oldukça haksız bir durumdur.

SORU- 1915 yılında yaşanan olayları bugün “soykırım” olarak tanımlayan ve bu süreçte 1,5 milyon Ermeni’nin öldürüldüğünü iddia eden görüşler mevcut. Bu konu hakkında ne düşünüyorsunuz?

Dışişleri Bakanlığı’na 1965’te girdiğimde hatta 1970’lere kadar sayı 500 bin civarındaydı. Rakamlar giderek arttı 800 bin, 900 bin şimdi 1,5 milyona kadar çıktı. Kaldı ki Türkler “soykırım” suçunu işlemişlerdir derken dikkat edilirse bunu belirli bir idareye değil bir ulusa yüklemeye kalkıyorlar. Srebrenitsa’da ve Ruanda’da idareler söz konusu fakat burada tüm bir ulus “soykırım”la itham ediliyor.

Ermenilerin tezlerinde dayandıkları iddialar Birinci Dünya Savaşı sırasında yayınlanan makaleler, misyonerlerin notları, bir takım hatıratlar ki bunların hiçbiri orijinal nitelikte değil. Üstelik de bunları çarpıtarak kullanıyorlar. Mesela hatırat-taki 5 cümleden 1’ini alıyor öbür cümleleri görmezlikten gelip o cümleyi de bazı eklemeler yaparak yayınlıyorlar. Saptırılmış versiyonlarla karşı karşıya kalınca her defasında bunları çürütme konumunda kalıyoruz.

1960’lardan sonra, özellikle Soğuk Savaş’ın da etkisiyle bir Ermeni aktivizmi ortaya çıktı, bu da Türklerin “soykırım” yaptığı tezine dayandı. Giderek bu Ermeni paradigması Ermeni kimliği ile eş anlama gelmeye başladı. Yani biz ancak Türk karşıtlığı üzerinden, Türklerin “soykırım” yaptığını iddia ettikçe Ermeni kimliğini canlı tutabiliriz algısı oluşmaya başladı. Böyle bir paradigma yaratıldığı zaman “ırkçı Türk”, “Hitler’e ilham veren Türk” gibi ifadelerle karşı karşıya kalınıyor. Bu yaklaşımın son derece siyasi bir yaklaşım olduğu aşikâr zira soykırım konusunda ortada hukuki ve bilimsel bakımdan bir oйдаşma mevcut değil. “Soykırım” olmuştur diyenler de var, hayır olanlar “soykırım” olarak tanımlanamaz diyenler de.

Bizde tarih eğitimi olmasa da tarih bilmese de “Ermeni soykırımı olmuştur” diyen Taner Akçam, Hasan Cemal gibi gazeteciler var. Buna mukabil 1 Mart 1920 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri Sir Eric Drummond “Türkiye’deki

azınlıklar baskıya uğramış ve başıboş çeteler tarafından katliamlar işlenmiştir. Ancak bunlar merkezi hükümetin kontrolü dışında cereyan etmiştir.” demiştir. (“Minorities were often oppressed and massacres carried out by irregular bands who were entirely outside the control of the central Turkish Government”). Ayrıca Doğu Perinçek davası var. Bu davada Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Doğu Perinçek’in haklı olduğunu, 1915 olaylarına “soykırım” diyenler olduğu gibi böyle tanımlamayanların da bulunduğunu belirtmiştir. Tarihe siyasal bir açıdan değil, tarihci gibi bakmak lazım yani belgelere inmek lazım.

Hukuki bakımdan ortada “soykırımı” belgeleyecek bir şey bulunmamaktadır. Bilindiği gibi, 1948 Sözleşmesi soykırım için örneğin Holocaust ve Nurnberg’de olduğu gibi “yetkili bir mahkemenin”, “adil ve hukuka uygun” bir yargılama sonunda vereceği kararın, ayrıca “bir yok etme niyetinin” var olması gerektiğini ifade etmektedir. 1915 olaylarında “soykırım” ile ilgili bir mahkeme kararı ve imha niyeti söz konusu değildir. Zaten “soykırım” kavramı Almanya’da Holocaust’tan sonra ortaya çıkıyor. 1915’lerde “soykırım” kavramı diye bir kavram yok. Tabii bu kavramın o tarihlerde mevcut olup olmamasından çok, neyin yapıldığı önemlidir.

Şimdiye kadar Ermeni “soykırımı” konusunda 20 civarında ülkede, parlamentolarda ya karar alındı ya da deklarasyon yayınlandı. Mesela İsveç’te 150’ye karşı 151 oyla, bir oy farkla kabul edildi. Bazılarında parlamentoda kararlar milletvekili sayısının %10’unu oyuyla geçti. Kaldı ki siyasal bir konumda olan parlamentoların, kanun koyucunun tarihi olaylar hakkında kanun koymasına sağlıklı bir yaklaşım olamaz.

Bu noktada sömürgecilik zihniyetinden kalma algıların hala devam ettiğini söyleyebiliriz. Bu algı “biz üstün toplumuz, sömürgecilik döneminde yaptıklarımız katliam sayılmaz çünkü biz uygarlık götürdük. Türkler ise Avrupa’ya yakışmayan barbarlar ve katliam yaparlar” üzerine kuruludur. Uygarlık götürdük deyip vicdanlarını rahatlatmak ve suçu kendilerinden geri olarak gördükleri toplumlara mal etmek söz konusu. Bunun geri planda var olduğunu akılda tutmamız gerekir. “Soykırım” temasının, Lozan Barış Antlaşması’ndan 50 yıl sonra uluslararası gündeme taşınmasında, ASALA gibi terör örgütlerinin işlediği cinayetlerin –ki bu çerçevede 31’i Türk diplomatı ve yakınları olmak üzere 90 kişi yaşamını yitirmiştir- yanı sıra Avrupa ve ABD’deki bu algının çok önemli rolü olmuştur. O kadar ki bu cinayetler karşısında bigâne kalmak veya olup bitenleri hoşgörüle karşılamak, bazı Batılı ülkelerde failleri yakalamamak veya asgari cezalarla salıvermek ölçüsüne varabilmiştir.

SORU- Nisan 2014’te Türkiye, 1915 olaylarında ölenler için Ermenistan’a taziyeler dileklerini iletmış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi amacıyla bir sonraki adımın sınırın açılması konusunda olacağına sinyallerini vermişti. Alica Sınır Kapısı’nın açılması halinde bunun yaratacağı etkileri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bilindiği gibi dünyada 8 milyon Ermeni var, bunun 3 milyonu Ermenistan’da, 2,5 milyonu Rusya’da -ki en büyük Ermeni diasporası Rusya’dadır-, 1,3 mil-

yon civarı ABD’de ve 500-600 bini de Fransa’da yaşıyor. 3 milyon nüfusu olan Ermenistan’ın gayrisafı milli hasılası 10 milyar dolar civarında. Türkiye ile ihracatı Gürcistan üzerinden oluyor. Bizim oraya ihracatımız 250 milyon dolar civarında, onlardan da 1 milyon dolar civarında ithalatımız var. 250 milyon dolarlık bir ihracat Türkiye açısından çok önemli bir rakam değil.

Ancak sınırın açılması sayesinde Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye arasında bölgede kurulacak istikrarlı bir barış ortamı her bakımdan 3 ülkenin de yararına olur. Buraya doğrudan yabancı sermaye akışı artar, ekonomik ve sosyal ilişkiler dokusu oluşur, tarihle barışma süreci de kolaylaşabilir.

Sınırın açılmasının taşımacılık konusunda da bir takım olumlu getirisi olur; Gürcistan üzerinden olan yol kısalır, maliyetler düşer, Türkiye’nin Orta Asya pazarına kuzeyden de gitme imkânı doğar. Sınır ticareti hem Ermenistan hem de Türkiye’deki sınır bölgeleri bakımından kârlı olur. Ancak tüm bunların gerçekleşebilmesi için Yukarı Karabağ sorunu Ermenistan’ın adım atması gerektiğini düşünüyorum.

SORU- Bu noktada Ekim 2009’da ilişkilerin normalleşme süreci bağlamında iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından imzalanan Zürih Protokolleri’ni nasıl değerlendiriyorsunuz?

Protokollerde sınırın açılması öngörülüyordu. Yalnız Zürih Protokolü’nde bildiğim kadarıyla zımni, bazı kaynaklara göre ise daha kesin ABD vaatleri vardı. Bildiği gibi Yukarı Karabağ dışında reyon denilen 7 tane bölge var. Bunlar Ermeni işgali altında. Ermeniler bu protokolleri bizim meclise sevk etme sürecimize paralel olarak bazı reyonlardan çekileceklerdi. Bunu yapmadılar. O müzakerelerde ABD tarafının ‘‘siz merak etmeyin protokolü imzalarsanız, meclise sevk ettiğiniz aşamaya paralel olarak belli bir takvim çerçevesinde Ermeniler de bu reyonlardan çekileceklerdir’’ şeklinde bir vaadi olduğu görüşü doğruysa, bizim bu sözlü vaadlerle yetinmeyip bu anlayışı kâğıda dökmemiz lazımdı. ABD gibi büyük bir devletle iş yaparken çok dikkatli olmanız lazım. Benim anladığım kadarıyla biz bir sözlü vaatle yetindik, Amerikalılar Ermenileri ikna edemeyip de Ermeniler hiçbir reyondan çekilmeyince, Türk hükümetinin bunu parlamentodan geçirmesinin imkânı olmadı. Biz özellikle Yukarı Karabağ sorunu Azerbaycan’ı hesaba katmayan bir tutuma giremezdik. Bence hata orada oldu. Amerika vaatlerini gerçekleştirilemeyince biz de parlamentodaki süreci ileriye götüremedik.

SORU- Türkiye’nin iki ülke arasındaki ilişkilerin normalleşmesi için verdiği çabalar ortadadır. Peki, Ermenistan ne tür adım atabilir?

Zürih protokollerinin yürürlüğe girmesini sağlamak için Ermenistan’ın reyonların bazılarından çıkması olabilirdi, yapmadılar. Ortada enteresan bir durum da var. Ermeni diasporasıyla Ermenistan hep değişken rollere soyunuyorlar. Bazen Ermenistan yakınlardan yana tutum sergiliyor ama diaspora karşı çıkıyor, bazen de diaspora ‘‘bu iş artık bitirilmeli’’ diyor, bu sefer de Ermenistan hükümeti tutumunu sertleştiriyor. Günlük sıkıntıları çekenler Ermenistan’da yaşayanlar, diasporadakiler değil. Diaspora açısından bir de çıkar meselesi var. Diasporadaki

Ermeni kuruluşları, özellikle Amerika ve Fransa'dakiler bu işten epey para kazanıyor. Yani bir de işin mali yönü var. "Soykırım" temasını işlemekten nemalanıyorlar. Ermenilerin meseleye Erivan'dan soğukkanlılıkla bakarak "evet tarihte bir felaket oldu, Türkler bu felaketi kabul ediyorlar, ama bunun baştan 'soykırım' olmasına karşılar, oturup konuşalım" demesi lazım.

Bazı Ermeni aydınları, Ermeni halkı adına işlenen cinayetlerden ötürü Türklerden özür dilenmesi amacıyla bir metin hazırlamaya girişmişler fakat ASALA'nın kendilerini ölümle tehdit etmesi üzerine bu niyetlerini gerçekleştirememişlerdi. Örneğin bir diğer adım da bu projeyi canlandırmak olabilir.

Bir de bildiğiniz gibi 2015 Şubat ayında Ermenistan Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan'ın protokollerin parlamentodan geri çekilmesi yönünde almış olduğu karar var. Karşılıklı iyi niyet adımlarının atılması beklenirken böyle bir kararın alınması hayal kırıklığı yaratmıştır.

SORU- Sizce Nisan 2015'te neler olacak?

2015 Nisan'da neler olacak bilemiyoruz, ama parlamentolardan çıkacak kararlarla Türkiye'nin baştan "soykırımı" kabul etmesi bekleniyorsa bu olmayacaktır. Ermenilerin yaklaşımı "soykırım" kararını tanıyan 21 tane parlamentodan hareketle bu rakam büyür ve o zaman Türkler bu suçu kabul eder yönündeyse, bunun gerçekleşebileceğini sanmıyorum. Ermeni ulusu eski bir ulustur, ama Türk ulusu da eski bir ulustur. Yani Ermeniler için tarih ne kadar kutsal ve önemliyse bizim için de kutsaldır. Türkler 1071'den itibaren yaklaşık 10 asra yakın birlikte yaşadıkları Ermenilerin elim trajedisini yadsımamaktadır. Ermeni trajedisini kabulleniyoruz, bunun için taziyelerimizi, empatimizi sunuyoruz ve acılarını paylaşıyoruz ama bizim de bir takım acılarımız var biraz da buna bakalım dendiği zaman da bize karşı cimri davranılmaması gerektiğini düşünüyoruz.

24 Nisan 2015'ten sonra 100. yıl da bittikten sonraki dönemde Ermenilerin tutumlarını yeni bir bakış açısıyla gözden geçirme imkânı bulmalarını, yeni dinamiklerin devreye sokulacağı yaklaşımların benimsenmesini diliyorum. Geleceği beraber şekillendirmemiz için bir 100 yıl daha beklemememiz lazım geldiğini düşünüyorum.